

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

İxtisas: 050321– DİZAYN

Qrup: 776

BURAXILIŞ İŞİ

Mövzu: Müasir geyimin layihələndirilməsində yaradıcılıq mənbəyi
olan milli geyimlərin təhlili

Tələbə: Əliyeva Ramiyə Fəxrəddin qızı

Rəhbər: müəll.Hüseynova Nisəxanım Böyükağa qızı

Kafedra müdiri: s.ü.f.d.Məmmədova Lalə Hamlet qızı

BAKI – 2018

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakültə “Texnologiya və dizayn” Kafedra “Dizayn”

İxtisas: 050321– DİZAYN

Təsdiq edirəm:
Kafedra müdiri

“ 04 “ yanvar 2018

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ
TAPŞIRIQ

Qr.№ 776 Əliyeva Ramiyə Fəxrəddin qızı

(soyadı, adı, atasının adı)

1.Mövzunun adı: Müasir geyimin layihələndirilməsində yaradıcılıq mənbəyi
olan milli geyimlərin təhlili

Universitetin « 04 » yanvar 2018-ci il № 2/4/2018
əmrilə təsdiq edilmişdir.

2.Mövzu üzrə tapşırıq: Müasir geyimin layihələndirilməsində yaradıcılıq
mənbəyi olan milli geyimlərin təhlili

3.Hesabat – izahat yazısının məzmunu / işlənəcək sualların siyahısı /

1.Giriş 2.Geyimlərin dizaynının inkişafı tarixi 3.Ənənəvi kostyum müasir
mədəniyyətdə tarixi mirasın bir elementi kimi 4.Şərqi geyimlərinin müasir modaya
təsiri 5.Bədii layihələndirmə prosesi 6.Müasir şəraitdə geyimin bədii surəti
7.Reqionun təbiət şəraiti nəzərə alınmaqla milli geyim formalarının
layihələndirilməsi 8.Milli elementli geyim komplekti və ansambl 9.Müasir
cəmiyyətdə ənənəvi milli geyim 10.Müasir dekor elementləri ilə milli geyim

4.Qrafiki materiallar _____

5.Tapşırıqın verilmə tarixi 04 yanvar 2018-ci il

6.İşin təhvil verilmə müddəti 05 iyun 2018-ci il

TƏLƏBƏ _____ R.F.Əliyeva
/imza/

RƏHBƏR _____ N.B.Hüseynova
/imza/

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti “Texnologiya və dizayn”
fakültəsinin 776 qrup tələbəsi Əliyeva Ramiyə Fəxrəddin qızı tərəfindən
“Müasir geyimin layihələndirilməsində yaradıcılıq mənbəyi olan milli
geyimlərin təhlili” mövzusunda yerinə yetirilmiş Buraxılış işinə dair

R E F E R A T I

Buraxılış işi 3 bölmədən, 42 səhifədən və müasir ədəbiyyat toplusundan ibarət olmaqla aşağıdakı kimi problemlərin həllindən ibarətdir.

Bölmə I – də geyimin tarixi və modanın dizayn elementi, geyimlərin dizaynının inkişafı tarixi, ənənəvi kostyum müasir mədəniyyətdə tarixi mirasın bir elementi olaraq, şərq geyimlərinin müasir modaya təsiri haqqında məlumatlar toplanılmışdır.

Bölmə II – də geyimin layihələndirilmə prosesi, bədii layihələndirmə prosesi, müasir şəraitdə geyimin bədii surəti, regionun təbiət şəraiti nəzərə alınmaqla milli geyim formalarının layihələndirməsi analiz olunmuşdur.

Bölmə III – də müasir geyim formalarının layihələndirilməsində milli geyim yaradıcılıq qaynağı kimi, milli elementli geyim komplekti və ansambl, müasir cəmiyyətdə ənənəvi milli geyim, müasir dekor elementləri ilə qadın milli geyimi kimi məsələlər geniş əks olunmuşdur.

Beləliklə, Buraxılış işi qarşıya qoyulmuş bütün sualları tam əhatə etməklə bərabər tamamlanmışdır. Ədəbiyyat siyahısında göstərildiyi kimi müasir Azərbaycan və dünya ədəbiyyatlarından və jurnallardan istifadə olunmuşdur.

Hesab edirəm ki, buraxılış işinin mahiyyətindən bu sahədə çalışan mütəxəssislər də istifadə edə bilərlər.

MÜNDƏRİCAT

səh.

GİRİŞ	5
--------------------	---

BÖLMƏ I. GEYİMİN TARİXİ VƏ MODANIN DİZAYN ELEMENTİ

1.1. Geyimlərin dizaynının inkişafı tarixi.....	7
1.2. Ənənəvi kostyum müasir mədəniyyətdə tarixi mirasın bir elementi kimi.....	10
1.3. Şərq geyimlərinin müasir modaya təsiri.....	14

BÖLMƏ II. GEYİMİN LAYİHƏLƏNDİRİLMƏ PROSESİ

2.1. Bədii layihələndirmə prosesi.....	19
2.2. Müasir şəraitdə geyimin bədii surəti.....	23
2.3. Reqlionun təbiət şəraiti nəzərə alınmaqla milli geyim formalarının layihələndirməsi.....	26

BÖLMƏ III. MÜASİR GEYİM FORMALARININ

LAYİHƏLƏNDİRİLMƏSİNDƏ MİLLİ GEYİM YARADICILIQ QAYNAĞI KİMİ

3.1. Milli elementli geyim komplekti və ansambl.....	29
3.2. Müasir cəmiyyətdə ənənəvi milli geyim.....	33
3.3. Müasir dekor elementləri ilə milli geyim.....	36

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	39
----------------------------------	----

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	40
--	----

ƏLAVƏLƏR	41
-----------------------	----

GİRİŞ

Layihə yaradıcılığının bir növü kimi geyim dizaynının əsas məqsədi insanın yaşadığı predmet dünyasının yaradılmasından ibarətdir. Geyim əşya mühitinin digər obyektləri arasında daha mürəkkəb və daha incə təşkil edilmiş bir strukturdur. Geyim cəmiyyətin mədəni və sosial, iqtisadi səviyyəsinin əksidir. Geyimdə hər zaman insanın ideal obrazı təcəssüm edilir. Bu, bəşəriyyətin mədəni inkişafının hər bir mərhələsində belə olmuşdur və tarixi kostyumları öyrənərkən buna asanlıqla əmin olmaq mümkündür.

Uzun əsrlər boyu yaradılan xalq geyimi və ayaqqabıları xalqın maddi mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi olmuşdur.

Tarixə baxsaq görürük ki, keçmişdə geyim normaları, onların konstruktiv və dekorativ həlli iqlim şəraitindən və istehsal qüvvələrinin inkişafı səviyyəsindən, xalqın məşğuliyyətindən və formalaşmış tarixi şəraitdən asılı idi. Özünü klassik, əsrlər boyu əmələ gəlmiş formalarda təmsil edən xalq kostyumunda xalqın əsrlər boyu toplanmış təcrübəsi cəmləşdirmişdir. Məhz buna görədir ki, dizaynerlərin əksəriyyəti üçün xalq kostyumunun əsas mənası onun əhəmiyyəti forması və konstruksiyalarının məntiqində, onların səmərəliliyi və məqsədəuyğunluğundadır. Oxşar naxışların, damaların, müxtəlif ritmli və miqyaslı zolaqların, materialların fakturalarının istifadəsində, yaxud ümumi koloristik həll çərçivəsində müasir kostyum xalq kostyumu ilə həmahəng olur, daim ondan yaradıcılıq mənbəyi kimi qidalanır.

Ansambıl bir çox hallarda xalq kostyumu üçün xarakterik olan elementlərin tətbiqində - nəbati ornamentlərdən konstruksiya xətləri boyu istifadə, toqqa, çarıq tipli ayaqqabı digər xalqlarda isə məsələn şimal xalqların milli geyimində xəzdən hazırlanmış baş örtükləri, uzunboğaz çəkmələr, toqqalar müasir kostyumda milli xüsusiyyətləri dərhal nəzərə çarpdırır. Bütün detallar razılaşıdırılmış və bir-birinə tabe etdirilmiş xalq kostyumu müasir geyimin ansamblda həlli variantlarını göstərir, xalq kostyumunda dərin toxuma, applikasiya və naxışlı tikmənin emal edilməsi

sənəti bir araya gətirilir.Hər bir xalqın ənənəvi kostyumu xalq incəsənətinin abidəsi, başlıca qəhrəmanı isə insanın özü olduğu bədii ansambldır.Xalq kostyumunun forma və konstruksiyaları materialın növündən, onun plastik xüsusiyyətlərindən, naxışlarından, fakturasından və rəngindən birbaşa asılıdır. Xalq kostyumunun kompozisiya quruluşunun prinsipləri, formaların, xətlərin dəqiqliyi və dürüslüyü, düşünülmüş konstruksiya, dekorun biçimə tabe etdirilməsi, materialın və formanın kostyumun təyinatına müvafiqliyi müasir geyim layihələndirən mütəxəssis üçün dizayner yanaşmasının örnəyi hesab oluna bilər.

Umumiyyətlə, xalq geyiminin biçimi sadə və qənaətlidir, çünki geyim yaradan xalq ustadları adətən, materialı tam şəkildə, vahid parçalarla istifadə etməyə,həmin materialı kəsməməyə, doqramamağa çalışıb.

Çox vaxt yerli və xarici dizaynerlər müasir geyim hazırlayanda onun layihə zamanı yaradıcılıq mənbəyi kimi yaşadığı, yaxud kolleksiyasında nəzərdə tutduğu regionun milli geyimlərini örnək kimi qəbul edirlər.

Özünün layihə fəaliyyətində dizayner müasir geyimə dair həm onun istehsalçıları, həm də istehlakçıları tərəfindən irəli sürülən müxtəlif tələbləri mütləq şəkildə nəzərə almalıdır. Yaradıcılıq mənbəyi olan milli geyimlər yeni model layihələndirərək, dizayner hər şeydən əvvəl, həmin məmulatın təyinatını, hansı məqsədlərlə istehsal ediləcəyini və hansı şəraitdə istismar olunacağını nəzərə almalıdır.

Bölmə I. Geyimin tarixi və modanın dizayn elementi

1.1. Geyimlərin dizaynının inkişafı tarixi

İnsan heç bir zaman, hətta ibtidai-icma quruluşunda yaşadığı dövrdə belə tək-cə təbiətin bəxş etdiyi nemətlərlə kifayətlənmək niyyətində deyildi. O, özünün fərdi və ictimai tələbatlarının ödənilməsi məqsədilə fəal surətdə çoxlu sayda obyektlər yaradırdı – yaşayış evləri, əmək alətləri, silahları, kommunikasiya vasitələri, məişət əşyalarını.

İnsan bütün bu əşyaları tək-cə onların praktiki istifadəsi nöqtəyi-nəzərdən deyil, həm də özünün malik olduğu estetik təsəvvürlərə əməl etmək məqsədilə də istehsal edirdi. Başqa sözlə desək, öz yaşayışının əşya mühitini yaratmaqla, insan həyatını həm daha komfortlu, həm də daha gözəl edirdi.

Belə əşyalardan biri geyimdir. Geyim bütün zamanlarda çoxlu sayda müxtəlif funksiyalar yerinə yetirirdi və eyni zamanda həm insan bədəninin hava şəraitindən müdafiə vasitəsi qismində, həm onun xarici görkəminin müəyyən tarixi dövrün estetik idealına yaxınlaşdırılması vasitəsi, həm də insanlar arasında ünsiyyət vasitəsi və s. qismində çıxış edirdi.

Müasir cəmiyyətdə dizayn – insanın bədii fəaliyyətinin daha inkişaf etmiş və nəzəri cəhətdən daha dərk edilmiş sahəsidir. Özünün ixtisaslaşmasına görə dizayn olduqca müxtəlifdir – onun məhsulu qismində gözəllik və funksionallıq qanunlarına riayət etmək şərti ilə insanlar tərəfindən sənaye texnika vasitələrinin köməyi ilə yaradılan bütün əşya dünyası çıxış edir.

Dizayner tərəfindən yaradılan əmək və məişət əşyaları (o cümlədən kostyum), həmin dizaynerə həməsr olan dövrün maddi mədəniyyətindən ayrılmazdır, onlar müvafiq məişət quruluşu, bu və ya digər yerli etnik xüsusiyyətləri, sosial-qrup fərqləri ilə sıx bağlıdır.

İnsanın hər gün təmasda olduğu əşya mühiti olmaqla, dizaynın yaratmış olduğu əsərlər malik olduqları milli estetik üstünlükləri, obrazlı quruluşu və xarakteri ilə insanın rüh yüksəkliyinə, onun əhvalına daim təsir göstərir, emosiyaların son dərəcə mühüm mənbəyinə çevrilir və həmin emosiyalar insanın ətraf aləmə sərgilədiyi

münasibətə təsir etmiş olur. Beləliklə, dizayn eyni zamanda həm maddi, həm də mənəvi dəyərlər sferasına aiddir.

Bəs dizayn nədir? Bu anlayışın mənasını aydınlaşdırmağa çalışaq. “Design” sözünün özü ingilis mənşəlidir və hərfi mənada layihələndirmək, cizgi hazırlamaq, qəsdində olmaq kimi tərcümə olunur. Müasir dünyagörüşündə bu termin hal-hazırda hökmranlıq edən dəbin tələblərinə, eləcə də elmi biliklərin və texniki nailiyyətlərin səviyyəsinə tam cavab verənsənaye məmulatların, rahat və gözəl əşyaların bədii layihələndirilməsi anlamına gəlir.

Bu, incəsənətin kifayət qədər gənc bir növüdür, onun meydana gəlməsi və formalaşması isə cəmiyyətdə baş verən sənayeləşmə prosesləri ilə bilavasitə bağlıdır. Dizaynın yaradılması üçün ilkin şərtlər hələ əl əməyindən maşın istehsalına keçidi dövründə formalaşmışdır.

XX yüzillikdə sənayenin sürətlə inkişaf etməsi məişət əşyalarının hazırlanması prosesinin kütləvi hal almasına səbəb olmuşdur. Mahir ustadın əl işi nəticəsində yaranan unikal məmulatın yerinə ştamlama vasitəsilə hazırlanmış məhsullar gəlmişdir. Y.B. Borev həmin prosesi olduqca dəqiq və hərtərəfli xarakterizə etmişdir: “Təmtəraq və dəbdəbə predmeti olmağı tərgitmiş istehsal məhsulu eyni zamanda təmtəraqlı predmet qismində də çıxış etmirdi, çünki o, özündə yaradıcısının fərdliliyini artıq daşımırdı”.

Və belə olan halda əşyanın funksional keyfiyyətini layihələndirən konstruktorun köməyinə onun (həmin əşyanın) estetik ifadəliliyini təmin edən rəssam gəlmişdir. Konstruktor və rəssam bir simada birləşdi – dizayner timsalında və o, artıq yeni bir peşənin, bədii hazırlığa malik mühəndis-layihəçi idi.

Beləliklə, dizayn tətbiqi incəsənət sferasının genişləndirilməsi və sənaye əsasında onun inkişafının nəticəsi idi, estetikanın texnikaya nüfuz etməsinin, rəssamın isə sənaye istehsalına müdaxiləsinin yekunu idi.

1913-cü ildə incəsənət nəzəriyyəçisi V. Qropius iddia edirdi ki, “texniki baxımından çox yaxşı, mükəmməl olan bir əşya mənəvi ideya ilə qidalanmalı və estetik nöqteyi-nəzərdən tərtib edilməlidir”. Bundan bir qədər sonra, yəni 1919-cu ildə o, Almaniyanın Veymare şəhərində məşhur “Bauhaus”u (alman dilindən

tərcümədə “Tikinti evi” mənasını daşıyır) təsis etmiş və onun rəhbəri olmuşdur. “Bauhaus” sənaye istehsalı çərçivəsində texnika və incəsənətin cəhdlərini birləşdirməyə can atan ilk dizayn məktəbi kimi tarixə düşmüşdür. Məktəbdəki tədris proqramı incəsənətin və tikinti texnikasının birləşdirilməsini nəzərdə tuturdu. Bunun orta əsr dövründə fəaliyyət göstərmiş emalatxana gildiyalarında olduğu kimi, lakin müasir əsasda həyata keçirilməsi planlaşdırılırdı. Avropada “Bauhaus”un yaradılması ilə eyni vaxtda Rusiyada da texniki estetikanın, yaxud dizaynın ideyaları geniş yayılmağa başladı. 1920-ci ildə Moskvada Stroqanov məktəbinin və rəssamlıq, heykəltaraşlıq və memarlıq məktəbinin birləşdirilməsi nəticəsində ümumrusiya bədii-sənaye emalatxanalar yaradılmışdır ki, onlar dizayn sahəsində fəal praktiki və nəzəri axtarışlar həyata keçirirdi.

Bu, məqsədi “sənaye üçün yüksək ixtisaslı rəssam-ustaların” peşəkar hazırlığını reallaşdırmaq olmuş xüsusi tədris müəssisəsi idi. Ümumrusiya bədii-sənaye emalatxanalarında dərs demiş görkəmli rus rəssam-yenilikçilər – A.Rodçenko, V.Tatlin, L.Lisitski, M.Ginsburq və başqaları “istehsalat incəsənəti” uğrunda hərəkətin fəal üzvlərinə çevrilmişdir.

1.2. Ənənəvi kostyum müasir mədəniyyətdə tarixi mirasın bir elementi kimi

Ənənəvi xalq kostyumu mövzusu olduqca aktualdır. Bu XXI əsrdə bəşəriyyətdə baş verən proseslər əsasında məişətin simasızlaşdırılması, geyimin vəinteryerlərin unifikasiyası istiqamətində müşahidə olunan meyillərin güclənməsi ilə bağlıdır. Ənənəvi kostyum nəsillər arasında mənəvi bağlılığın bərpa edilməsində və gücləndirilməsində mühüm əlaqələndirici halqa qismində çıxış edir.

Ənənəvi xalq kostyumu tarixi irsin bir elementi kimi paytaxt və regional muzeylərdə sərgilənir.

Muzeylərdə qalan kostyumların təyinatı kimi müasir zəmanəmizdə müxtəlif kostyumların təyinatı olmuşdu. Xalqansablları üçün müəyyən tələblər mövcuddur: parlaq rəng birləşmələri, kostyumda ifadəli formaların və xətlərin, dekorativ bəzəklərin nəzərə çarpdırılması. Estrada kostyumları üçün fərqli yanaşmalar mövcuddur: rəng birləşmələrin, bəzəklərin, materialların daha sərbəst istifadəsi, burada səhnə hərəkəti, plastika, işıq nəzərə alınır.

Xalq yaradıcılığı və ənənəvi mədəniyyətə gənc nəslin nümayəndələrinin diqqətinin cəlb edilməsi etnik motivlər üzrə gənclər geyiminin kolleksiyasının yaradılması vasitəsilə həyata keçirilir. (şəkil 1)

Kolleksiyalarda xalq biçiminin elementlərindən, dekorativ detallardan, bəzəklərdən, etik adət və ənənələrin simvolikasından istifadə olunur. Onlar gəncliyə – kreativ, mütəkəbbir, öz şəxsi üslubuna və öz şəxsi həyat mövqeyinə malik və ənənəvi mədəniyyət maraqlı olan gənclərə ünvanlanıb.

Müasir dizaynerlərin, rəssamların, müəllimlərin, mədəniyyət işçilərinin başlıca vəzifəsi ənənələrə olan sevgini aşılamaq, xalq ustadlarının zəngin irsinə marağı bərpa etməkdən ibarətdir.

Qeyd edək ki, muzey sərgilənməsi mədəniyyəti yüksəlir. Eksopzisiya – dürüst ifadə olunmuş qurulma strukturuna malik eksponatların seçimi deməkdir. Tamaşaçı onu hiss etməli və qiymətləndirməlidir, əks təqdirdə eksponatların çeşidi xaotik və amorf, formasız kimi qəbul ediləcək. Muzeylərin tarixi – bu, bizim sosial

yaddaşımızın tarixidir. Məhz bu səbəbdən o, diqqətlə öyrənilməsi və araşdırılması, habelə toplanmış təcrübənin nəzəri cəhətdən dərk edilməsi istiqamətində müvafiq işlərin həyata keçirilməsinə layiqdir. Bu, sadəcə olaraq bizim tarixi görüş dairəmizin genişləndirilməsi demək deyil, bu, həmçinin müasir cəmiyyətdə həm mədəniyyətin mənimsənilməsi və anlaşılması, həm də özünün inkişaf etdirilməsi üçün böyük potensiala malik müstəqil mədəniyyət fenomen kimi muzeylərin oynadığı rolu daha dərindən və hərtərəfli dərk etməyə imkan verir.

Xalqın dünyagörüşünə müvafiq olaraq, ənənəvi milli kostyumun tərəfdarları, yaxud onun ayrı-ayrı hissələrinin, bir çox hallarda, təbii ki, yaşlı nəslin nümayəndələri olmuşlar. Amma, eyni zamanda, qeyd etmək yerinə düşərdi ki, son vaxtlar gənclər də ənənəvi geyimə böyük maraq nümayiş etdirir.

Qədim elementlər müasir kostyumun layihələndirilməsi prosesində çox uğurla istifadə olunur və yenidən mənalandırılır. Folklora dair meyllərin və böyük həvəsin sərgilənməsi səbəbindən yeni peşəkar və özfəaliyyət kollektivləri yaradılır ki, onların atristləri ənənəvi milli geyimdə çıxış edirlər. Müxtəlif ölkələrin xalq kostyumuna münasibətdə dünya dəbində geniş yayılmış maraq buna gətirib çıxarmışdır ki, bir-birini əvəz edən “mövsümi” adların – “türk üslubu”, “meksika üslubu”, “afrika üslubu” və bu kimi digər adların yerinə vahid ad – “folklor üslubu” yaxud “ənənəvi xalq üslubu” istifadə edilməyə başlandı. Bu ad özünü təsdiqləmiş və müasir dəbdə mövcud olan bir çox digər istiqamətlərlə yanaşı daimiliyi və sabitliyi ilə seçilən bir istiqamət də özündə ehtiva etmişdir ki, burada az qala bütün dünya ölkələrində xalq geyimi elementlərindən istifadə edirlər.

Folklor üslubu geniş beynəlxalq məcrada kifayət qədər mühüm yer tuta bilmişdir. İstənilən müasir kostyumda xalq, milli və ənənəvi kostyumun cəhətləri özünü büruzə verməlidir ki, bu da həmin geyimi daha təbii, daha orijinal və bənzəri olmayan, daha doğma, daha yaxın və dəyərli, əhəmiyyətli edir. Bununla yanaşı belə bir faktı da diqqətdən kənar saxlamaq olmaz ki, kostyum və dəb – beynəlmiləl bir hadisədir; məhz bu səbəbdən kostyumların, dəbin və bütün ölkələrin dəb aləminin istiqamətləndirici tendensiyaların qarşılıqlı təsirini istisna etmək qətiyyənlə düzgün olmazdı. Avropa dizaynerləri öz kolleksiyalarını podiumlarda nümayiş etdirərək

müasir kostyumda xalq ənənələrini istifadə edirlər. Milanda nümayiş etdirilmiş 2010-cu ilin son kolleksiyaları ənənəvi zövqün və milli kostyumun gözəlliyinin nöqsansızlığı, eləcə də bacarığı ilə bağlı Avropanı inandıra bilmişdir.

Xalq kostyumu elementlərin müxtəlifliyini təmin edir: biçim, dekor, rəng qamması, parça – bunların hamısı müasir rəssamların işlənmələrində istifadə olunan elementlərdir. Dünya dəbi planetimizin müxtəlif ölkələrin xalq incəsənətinə böyük maraq nümayiş etdirir. İtaliyalı dizaynerlər Mariella Burani, Dolçe və Qabbananın sıx naxışla bəzədilmiş ağ bluzaları, çoxyaruslu yubkalar və lalələrdən hazırlanmış gül çələngləri. Kristian Lakruanın iri qızılgülləri bizə pavlo-passad örpəklərini xatırladır. Hər bir tarixi dövrün kostyumu – unikalılığı ilə diqqət çəkən hadisədir. Bir çox yüzilliklər ərzində təşkil edilərək, təkmilləşərək o, gözəllik haqqında təsəvvürləri və anlayışları xətlərin, formaların, rəng harmoniyaların, dekorun və biçimin köməyi ilə təcəssüm etdirir.

Müasir modelyerlər və stilistlər üçün ilham mənbəyi qismində bir çox tarixi-arxeoloji abidələr çıxış edir. Misal üçün, skif kostyumu, onun dekorativ və konstruktiv dəyəri, əhəmiyyəti skif dünyasının irsi ilə müasir tətbiqi incəsənət arasında qırılmaz əlaqələndirici halqadır, bu halqa skiflərin istifadə etdikləri geyimin qədim konstruksiyasını üslublaşdırmağa, onu müasir səhnə kostyumuna daxil etməyə imkan yaradır. Skif kostyumunun obrazlı sistemin formalaşdırılması zamanı ornament ən mühüm tərkib hissələri sırasına daxil olur və bədii ifadəlilik vasitəsi qismində çıxış edir. Ornamentlərin yaradılması zamanı, istifadə edilən materiallardan fərqli olmayaraq, qədim altay ustaları bitkilər aləmindən iqtibas edilmiş elementlərdən istifadə edirdilər. Aşağıdakı motivlər üstünlük təşkil edirdi: rozetka (güləoxşar müxtəlif bəzəklər), palmetka (xurma ağacı yarpaqlarına oxşar bəzək), yarpaqların üçlənçəkli və daha mürəkkəb formaları, qönçələr, şanagüllə (göldə bitən çiçəkli bitki) çiçəkləri.

Ornament əsl və həqiqi mənbəyə - kostyuma yaxınlaşmağa və təsvirlərdə qədim üslub prinsiplərini tətbiq etməklə müasir səhnə kostyumunu yaratmağa imkan verir.

Ənənəvi kostyumun yaradılması kifayət qədər mürəkkəb məsələdir: burada xarakter, milli əlamətlər, zamanənin cizgiləri və əlamətləri ifadə olunmalıdır. Kostyumların təyinatı müxtəlifdir. Xalq ansablları üçün müəyyən tələblər mövcuddur: parlaq rəng birləşmələri, kostyumda ifadəli formaların və xətlərin, dekorativ bəzəklərin nəzərə çarpdırılması. Estrada kostyumları üçün fərqli yanaşmalar mövcuddur: rəng birləşmələrin, bəzəklərin, materialların daha sərbəst istifadəsi, burada səhnə hərəkəti, plastika, işıq nəzərə alınır.

Kolleksiyalarda xalq biçiminin elementlərindən, dekorativ detallardan, bəzəklərdən, etik adət və ənənələrin simvolikasından istifadə olunur. Onlar gəncliyə – kreativ, mütəkəbbir, öz şəxsi üslubuna və öz şəxsi həyat mövqeyinə malik və ənənəvi mədəniyyət maraqlı olan gənclərə ünvanlanıb.

Müasir dizaynerlərin, rəssamların, müəllimlərin, mədəniyyət işçilərinin başlıca vəzifəsi ənənələrə olan sevgini aşılamaq, xalq ustalarının zəngin irsinə marağı bərpa etməkdən ibarətdir.

1.3. Şərq geyim növlərinin müasir modaya təsiri

Mifoloji ilahələrin heykəlləri, tarixi filmlər, antiklik – bütün bu məfhumlar bizim şüurumuzda tunika kimi qadın geyiminin növ müxtəlifliyi ilə qırılmaz surətdə bağlıdır. Hal-hazırda tunikaları qadın qarderobunun bir əşyası olaraq qəbul edirik, keçmiş zamanlarda isə onlardan kişilər tərəfindən də geniş istifadə olunurdu.

Ümumiyyətlə tunika, ilk əvvəl – son dərəcə sadə və adi bir əşya olub. Lügətdə biz aşağıdakı tərifə rast gələ bilərik: “Baş və əllər üçün dəliklər olan kisə formasında hazırlanmış geyim, adətən çiyinlərdən başlayaraq ombalara qədər insan bədənini örtürdü”. Əlbəttə, “kisə formasında geyim” bir o qədər də cəlbedici səslənmir, ancaq bu yalnız o halda belədir ki, əgər siz müasir dizaynerlər və modelyerlər tərəfindən yaradılmış modellərlə tanış deyilsiniz.

Təxminən 800 ilqədər Vizantiya ərazisinə ərəblərin yürüşləri geyimin kifayət qədər aşkar transformasiyaya uğramasına gətirib çıxarmışdır. O, ifadə edilmiş şərq xarakterinə malik olmağa başlamışdır ki, buna da hazırda etnik ruh deyilir. O zamanlarda tunikalar daha çox şərq ənənələrinin dəbdəbəsinə uyğun bir şəkildə bəzədilirdi. Bu çoxsaylı səbəblərdən biri olmuşdur ki, onlar var-dövləti ilə öyünməyi və lovğalanmağı sevən ən yüksək rəngli məmurların ən sevimli geyim növünə çevrilmişdir.

Asiya məkanından, o cümlədən Hindistandan gətirilmiş tunika tez bir zamanda məşhurların çox xoşuna gəlmişdir və onlar böyük məmnuniyyət hissi ilə bu geyim növünü öz qarderoblarına daxil etmişdi. Bu yeni trendi məşhur İv Sen Loran da yaxşı duyurdu. Belə ki, o zamanlarda hələ öz peşəkar fəaliyyətinə yenicə başlayan kutüryə etnik üslubda tunikaların kolleksiyasını yaratmışdır.

Hal-hazırda da tunika deyərək ya ultraqısa paltarların modellərini, yaxud da uzadılmış koftalar və bluzalar nəzərdə tuturlar. Tunikləri daha çox qalın parçadan hazırlanmış leginslərlə geyinirlər.

Lakin tunikaların şalvarla yaxud cinslərlə də birgə geyinilməsinə də rast gəlmək mümkündür. Yeri gəlmişkən, tunikaların cins şalvarla birgə geyinilməsi dəbi XX əsrin 70-ci illərində hippy nümayəndələri tərəfindən tətbiq edilmişdir.

Son bir neçə mövsüm zamanı tunikalar həmçinin ən qabaqcıl dəb evlərinin kolleksiyalarının ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Əgər son mövsümlərin dəbi haqqında danışsaq deyə bilərik ki, ulduzlar daha çox belə tunikalar seçirlər ki, onların printi çoxlu sayda iri üzüklərdən, qolbaqlardan, uzun sırgılardan və digər bəzək əşyalardan və aksesuarlardan istifadə etmək imkanı verir.

Müasir tunikalar ən müxtəlif brendlərin, demokratik olanlardan başlayaraq elit brendlərə qədər kolleksiyalarında tapılacaq. Səyahət kolleksiyaları onlarla daha çox zəngindir.

Artıq neçənci mövsümdür ki, tunikalar dəbli podiumlarda “hökmranlıq edir” və çox güman ki, oranı tərk etmək niyyətində deyil, hər halda bunun ən yaxın zamanlarda baş verməsi gözlənilmir. Dizaynerlər get-gedə daha yeni fasonlar və rəng həlləri icad edirlər, parçaların fakturası və dekorla müxtəlif yaradıcı eksperimentlər aparırlar və bunun sayəsində hər mövsüm biz öz qarderobumuzu artırmaq və tamamlamaq imkanı əldə edirik. Bu da çox gözəldir, çünki tunika – funksional, rahat, müəyyən üslubda olan və incə, zərif geyim predmetidir ki, onun sayəsində istənilən qadının bədən quruluşunu ən əlverişli görünüşdə təqdim etmək mümkündür. Tunikaları isə istənilən yerə geyinmək olar, bura dükanlara gündəlik səfərlərdən tutmuş dəbdəbəli kubar tədbir və qonaqlıq da daxildir.

Şərqi atributikasına olan həvəs qərbi dünyasında hələ XX əsrdə yaranmışdır: ərəb nağılları, gözəl rəsmlərə malik yüngül ipək parçalar, isti gecələr və tropik bitkilər – bütün bunlar təqlidçiliyin və stilistik formaların bütöv bir kələfinə çevrilmişdir. Aşağı salınmış ayaqlararası hissəyə və dizlərə qədər parçanın böyük miqdarına malik olan şalvar modeli son zamanlar daha böyük populyarlığa malikdir. Biçimdən asılı olaraq onlara zuav, əfqani yaxud ələddin deyilir.

Şərqdə, məlum olduğu kimi, qadın yad insanlar qarşısında öz bədənini tamamilə örtməlidir ki, onun dərisinin kiçik hissəsi belə görünməsin, bəzi ölkələrdə isə yalnız gözləri açıq saxlamağa icazə verilir. Lakin olduqca isti iqlim şəraitində bunu etmək kifayət qədər çətindir, məhz bu səbəbdən geyim olduqca yüngül parçalardan hazırlanır ki, onlar kiçik hərəkət zamanı yelpik effekti

yaradır. Aydınır ki, belə geyimin biçimi son dərəcə rahatdır, bədəni sıxmır və hərəkətləri məhdudlaşdırmır. Aydınır ki, bütün bu keyfiyyətlərin birləşdirilməsi yeni mövsümə hazırlaşan müasir modelyerləri laqeyd qoya bilməz. Lakin şərq üslubu da dəyişikliklərə məruz qalmışdır.

Bu mövsümdə üstünlük təşkil edən militari kimi tanınan dəbli hərəkət öz düzəlişlərini etmiş və birinci yerə heç də Şəhrizadənin yarımşəffaf çaxçuxları deyil, qadın qarderobuna son dərəcə müvəfəqiyyətlə uyğunlaşdırılmış kişi geyimi yüksəldilmişdir. İlk növbədə bu, zuav-şalvardır. Onlar yüksək dəb aləminə Paris və Nyu-Yorkun küçələrindən gəlmişlər ki, burada qızıl gəncliyin təkrar olunmaz təbii qüvvəsi onları heç də uzaq olmayan keçmişdə etnik üslubda hazırlanmış geyim nümunələrinin olduqca uğurlu əlavəsi qismində istifadə etməyə başlamışdır.

İlkin olaraq, zuavlar Əlcəzairin bəzi vəhşi barbar tayfalarından bəziləri adlandırılırdı, daha sonra isə bu adı Afrikaya göndərilmiş müstəmləkəçi qoşunların qulluqçuları mənimsəmişdir ki, bura da, o cümlədən, fransız əsgərlər də daxil idi. Belə döyüşçülərin fərqləndirici cəhəti şərq üslubunda hazırlanmış geniş şalvar idi, zuav-şalvar adı da məhz bundan irəli gəlir. Həmin geyim açıq çalarlı ipək parçalardan hazırlanır, geniş bel xəttinə, eləcə də isti və soyuq silah üçün çoxlu sayda ilgəklərə malik idi. Zuav-şalvar diz altında yığılır və çəkmə quncuna salınırdı. Onlar Afrika qitəsinin son dərəcə isti hava şəraitində həqiqətən də çox rahat və əlverişli idi. Belə ki, açıq çalarlı parça günəş şüalarını əks etdirirdi, qızdığı halda isə dəri ilə, demək olar ki, heç bir təmas yaratmırdı.

2010-cu ilin yaz-yay kolleksiyasında zuav-şalvar hər şeydən əvvəl amerikalı modelyer Mark Ceykobsun rəğbətini qazanmışdır. O, həmin geyim əşyasını şərq üslubunda hazırlanmış yüngül səndəllərlə, eləcə də qısa top (onun üstündən isə parıldayan atlaslı büsthalter keçirilirdi) yaxud pencəklə istifadə etməyi məsləhət görürdü. Fırçalarla bəzədilmiş çantalar və boğaz hissəsində sıx bürüyən şərlər şərq təəssüratını əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirirdi. Bu effekti həmçinin parçaların seçimi də təmin edirdi: yüngül və təbii, bənövşə rəngində və qəhvəyi-çəhrayi çalarlı gözəl və yaraşılıq parçalar xüsusi şərq ab-havasını yaradırdı.

Bu dizaynerin əməyi həm də Louis Vuitton kolleksiyasında görünür. Belə ki, burada zuav-şalvar daha çox idman üslubunu nəzərə çarpdırır və həmin üslub tədricən militariyə keçid alır, burada biz artıq əsl döyüşçünü görürük – qalın və uzun saçlı, hərbi pencək geymiş əsl zuav.

Populyarlığa görə zuavdan heç də uzaqlaşmayan əfqani-şalvardır. Onlar həqiqətən də bəzi Afrika xalqlarının milli qadınkostyumundan yaranıb. Lakin ilkin olaraq bu kimi geniş şalvar daha da geniş idi və yumşaq büküklərlə aşağı düşürdü.

Müasir əfqani-şalvar əsas etibarilə kipləşdirici materiallardan hazırlanır, bundan əlavə, dizdən sonra parça kəskin surətdə daralır, bir çox hallarda uzunluq topuğa qədər çatır. Belə şalvar həqiqətən də olduqca orijinaldı, lakin onların əsas cəhəti – orijinallıqdır.

Əfqani-şalvarda bütün idman növlərilə məşğul olmaq, rəqs etmək, ata minmək olar və bu zaman qətiyyən diskomfort hiss edilməyəcək! Heç bir adi idman şalvarı əfqani ilə rəqabət apara bilməz! Lakin dizayn nöqtəyi-nəzərdən bu, qarderobun kifayət qədər mürəkkəb bir elementidir və bu şalvara uyğun gələ biləcək geyim tapmaq bir o qədər də asan məsələ deyil. Bir neçə sadə qayda mövcuddur: şalvar nə qədər uzun olsa, daban da bir o qədər hündür olmalıdır, mümkün qədər az parlaq printlər, əgər siz onlardan imtina edə bilmirsiniz, onda əsas etibarilə etnik xarakterli printlər seçin, heç bir mürəkkəb detal və aksesuarlar olmamalıdır, bu, xüsusilə bəzək əşyalarına və çantalara aiddir.

Şərqi tipli daha bir şalvar növü - ələddin. Bura ayaqarası hissə aşağıya salınmış bütün geniş şalvaraiddir. Belə şalvarı bir çox yaz kolleksiyalarında görmək mümkündür: Viviyen Vestvud, Sonya Reykel, Jivenşy, Anna Valeryavə başqalarında. Hər bir modelyer təsvir edilən obrazın xarakterindən asılı olaraq burada öz xüsusi özəlliyini tapa bilər. Aladdin-şalvarın idman üslublu geyimlə birləşdirilməsi daha maraqlıdır. Aleksandr Vanq bunu çəp topla yüngün palto ilə, Anna Valerya isə ağır krossovkalarla birləşdirmişdi, Mark Ceykobs bunu çoxlu sayda kiçik büzmə haşiyələrlə edərək olduqca orijinal tərtibata nail olmuşdur, Viviyen Vestvudda isə bura enli zolaqlar və böyük qızıl qolbaq əlavə etmişdi. Sonsuza qədər eksperiment etmək olar, çünki ələddin-şalvar bir anda xeyli

assosiasiyalar yaradır və onların hamısı ərəb nağılları, şərq şirniyyatı, tropik güllər və ətirlərlə bağlıdır.

Əfqanlar, zuavlar, ələddinlər, geniş şalvar.Sərbəst biçimlə təmin ediləninanılmaz və müqaisəolunmaz rahatlığı sayəsində etnik geyim gündəlik geyim sahəsində get-gedə daha inamla və sürətlə aparıcı mövqelərdə qərarlaşır.

Mənşə tarixinə nəzər salsaq görürük ki, ilkin olaraq bu şalvar saruel adlanırdı. Avropaya isə saruel hindistandan gəlmişdi və ilk öncə İspaniyanın küçə dəbində furor etmiş, gurultu qoparmışdır. Lakin möcüzə baş verdi. Modelyerlər yeni dəblə yaxından maraqlanmağa başladı və belə şalvar hər bir kolleksiyada özünə yer almaqda davam edirdi.Dəbli evlər hindistan üslubunu bir çox digər şərq mədəniyyətlərinə məxsus detallarla zənginləşdirmiş, eləcə də sırf avropa yanaşmasını tətbiq etmişlər (ciblər, tikişlər, parçalar və rənglər). Omba və qarnı gizlədək imkanına malik rahat geniş şalvara daha yaşlı qadınlar da diqqət yetirməyə başladı.

Bölmə II. Geyimin layihələndirilmə prosesi

2.1. Bədii layihələndirmə prosesi

Hal-hazırda forma təşkili problemi dizayner peşəsində əsas mahiyyət təşkil edir, bədii layihələndirmə dillərinin, onun qanunlarının mənimsənilməsi isə forma təşkili kimi mühüm vəzifələrin öhdəsindən layiqincə gəlməyə imkan verir.

Müasir geyimin forma təşkili bir sıra konsepsiyalardan ibarətdir. Konseptual layihələndirmə dedikdə həm konkret məmulatın səviyyəsində, həm də layihələndirmə fəaliyyətinin özünün səviyyəsində məqsədlərin, vəzifələrin və layihələndirmə vasitələrinin mənə yönəldilməsini, müəyyən qaydada strukturlaşdırılmış ideyanı başa düşmək lazımdır. Layihələndirmə səviyyəsində olan konsepsiya elmi-nəzəri xarakter daşıyır və həm tədqiqat predmeti, həm də modelləşdirilmə predmeti kimi nəzərdən keçirilir.

Konseptual layihələndirmə fəaliyyətin bədii və texniki növünü ehtiva edir. Bədii səviyyədə forma təşkili məsələləri, texniki səviyyədə isə texnoloji və konstruktiv məsələlər daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Formanın intuitiv kompozisiya axtarışına əsaslanan kor-təbii və qeyri-mütəşəkkil surətdə yaranan kompozisiya sistemlərilə yanaşı həmçinin konkret nəzəri-metodoloji əsaslarda mövcuddur ki, onlar proqram-məqsəd üsulunu təşkil edir. Həmin üsul layihələndirmə prosesini incəsənətdə elmin planlaşdırılması və yaradıcı prosesin təşkilçiliyinin qovuşağında yerləşən fəaliyyətin bir növü kimi ifadə etməyə imkan verir.

Müasir fəza təsəvvürlərinin təkamülündə elmin və incəsənətin ümumiliyi – bu, yaradıcılığın eyni prosesinin iki üzüdür.

Layihələndirmə nəzəriyyəsinin müasir vəziyyətini təbii “dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi” prosesi kimi, yeni yanaşma və istiqamətlərin formalaşdırılması kimi nəzərdən keçirmək olar. Dizaynın praktikasında forma təşkilinə sərgilənən iki bir-birini tamamlayan yanaşmanı qeyd edə bilərik: birincisi – layihələndirilən obyektin artıq mövcud olan və məlum forma təşkili sistemlərinə daxil edilməsi yanaşması, digəri – formaların yeni seriyalarını törətmək iqtidarında olan invariant

qanunauyğunluqların modelləşməsinə istiqamətlənmiş yanaşma. Həcm-fəza konstruksiyaların yaradılması istiqamətində tətbiq edilə biləcək yeni üsulların işlənilib hazırlanması üçün bədii layihələndirmə, ənənəvi konstruksiyalar yaratma və kompyuter texnologiyaları proseslərinin tam birləşdirilməsinin həyata keçirilməsi zəruridir.

Ədəbiyyat mənbələrində bədii layihələndirmə üsulu sənaye tərəfindən istehsal edilən məhsulların keyfiyyətini təmin edən bir üsul kimi dəyərləndirilir. Ardıcıl tarixi inkişaf çərçivəsində bədii layihələndirmə fəaliyyətini dəyərləndirərkən bir sıra müəlliflər dizaynı cəmiyyətin maddi və mənəvi mədəniyyətinin mürəkkəb hadisələrin birləşdirilməsi və uzlaşdırılması kimi müəyyən edirlər ki, burada həm bədii-obrazlı, həm mühəndis-konstruktor, həm də elmi əsaslar ilkin olaraq bir-birilə bütöv bir vəhdətdə birləşir.

Bədii obyektin təyinatından (funksiyasından), materialının konstruksiyasından və hazırlanma texnologiyasından asılı olaraq onun yaradılması prosesində ən başlıca məqam sənaye məhsullarının layihələndirilməsinin forma təşkili məsələsidir.

Layihələndirmə prosesində dizaynerlərin özünəməxsusluğu ilə seçilən təfəkkür tərzini ifadə olunur. Belə dizaynerlər obyektin struktur təşkilədiciyi haqqında obrazlı təsəvvürlərdən müvafiq mühəndis konstruksiyalarına doğru keçidləri reallaşdırmaq iqtidarında olur.

Sənaye istehsalı məmulatlarının müasir mühəndis və bədii layihələndirmənin mühüm şərtlərindən biri qismində sistemli yanaşma çıxış edir. Bu o deməkdir ki, layihələndirilmə zamanı layihə həllinin optimallaşdırılması məqsədilə layihəsi həyata keçirilən məmulatın qarşısına irəli sürülən tələblərin bütün məcmusu nəzərə alınmalıdır ki, bu da mövcud olan mümkün variantlardan daha uğurlu həllini seçmək imkanı verəcəkdir. Optimallaşdırma məsələsinin həllini tapmaq üçün layihəçilər kompozisiyalı və struktur variantlarının təhlilini aparmaq, eləcə də kostyumun layihələndirilməsinin vahid prosesi çərçivəsində bu həllərin daha münasib və üstün olanları seçmək lazım gəlir.

Layihələndirilmənin özü layihə tapşırığını, sosial, iqtisadi və digər tələblərin öyrənilməsini, materialın ümumiləşdirilməsini, eskiz layihənin icra edilməsini, bədii

konstruksiya yaradılmasını, habelə texnoloji prosesin hesablanması bir prosesi kimi dəyərləndirirlər.

Layihə tapşırığının formalaşdırılması mərhələsində işlənilib hazırlanan məmulata tətbiq edilən tələblər, şərtlər və məhdudiyyətlər kompleksi üzrə bütün informasiyalar toplanılır və onların təhlili həyata keçirilir. Layihənin əsas məqsədləri və vəzifələri (məmulatın sosial ünvanı, üstünlük təşkil edən (dominant) funksiyalar, təyinat və s.), xammal və avadanlıqların istifadə imkanları, layihənin yerinə yetirilməsi ilə bağlı irəli sürülən texnoloji və iqtisadi tələblər müəyyən edilir.

İkinci mərhələnin - bədii təşkil edilmənin məqsədi səthi və həcm-fəza kompozisiyanın yaradılması və forma tapılmanın mümkün variantlarının axtarışı ilə bağlıdır. Formanın əsas kompozisiya üsulları müəyyənləşir. Nəticə kağız üzərində yaxud maket parçasında yerinə yetirilmiş məmulatın yaxud maketin eskiz rəsmlərin seriyasında ifadə olunur. Bu zaman yaradıcı fikir ənənəvi olmayan istiqamətdə, yəni eskiz vasitəsilə ideyadan materiala doğru deyil əks istiqamətdə hərəkət edə bilər. Bu zaman materialın yeni bədii keyfiyyətlər və xüsusiyyətlər vasitəsilə maket məmulatın formasına bu və ya digər düzəlişlər edir, bütün amillərin məcmusu isə layihə kosepsiyasına formalaşır.

Üçüncü mərhələ - obyektin materialda yerinə yetirilməsi – materialların seçimi və nümunənin hazırlanmasının texnoloji prosesinin ərsəyə gətirilməsilə xarakterizə olunur. Daha sonra hazırlanmış nümunənin bazasında layihə-konstruktor sənədlərin toplusu tərtib olunur, onun əsasında sənaye nümunəsi yaradılır və məmulat istehsalatda tətbiq olunur.

Geyimin forma təşkili üsullarının təkmilləşdirilməsi zamanı ikinci mərhələ - formanın təşkili daha böyük maraq kəsb edir. Onun xüsusiyyəti utilitar və estetik prinsiplərin birləşdirilməsindən ibarətdir. "Təkmil" geyimin, məmulatın hazırlanması üçün bədii istedadın, intuisiyanın və kompozisiya nəzəriyyəsinin, habelə bədii təşkil edilmə və istehsal texnologiyasının üsullarının birliyinin sintezi lazımdır.

Tez-tez hallarda geyimin bədii modelləşməsi qrafik eskizdən başlayır, məhz bu səbəbdən rəsmdən konstruksiyaya doğru keçid sisteminin olması zəruridir. Bu cür keçid qismində unifikasiya elementlərin istifadəsi əsasında eskizlərin və yeni

modellərin layihələndirilməsi sistemi çıxış etməlidir ki, həmin sistem onun açılışının sonrakı təşkil edilmənin başqalarından fərqli olan, orijinal maketi olacaqdır. Bundan əlavə, kompyuter texnologiyaların inkişafı ilə bu, yeni modellərin layihələndirilməsi proseslərinin effektivliyinin yüksəldilməsi üçün əlavə imkanlar verir. Tez-tez belə olur ki, rəssam öz ideyasını qrafik surətdə ifadə edir, lakin onun materialda təcəssüm etdirə bilmir. Bu halda o, gözəl və obrazlı qrafikadan texniki eskizə doğru keçid alır, həmin eskizdə isə tək-cə mənə ideyası və obrazı itmir, həm də gələcək məmulatın forması da yox olur.

Beləliklə, belə bir sistemin yaradılmasının zərurəti mövcuddur ki, dizayner gələcək məmulatın yaxud layihənin layihə vəziyyətini məntiqi surətdə qura bilsin. Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, məmulatın texniki tərəfinə kifayət qədər diqqətin yetirilməməsi, eləcə də mühəndis konstruksiya təşkil edilmədən uzaq olmaq şərti ilə yaradılan bədii-konstruktor işlənmələri gerçək həyatdan təcrid olunmuş layihələr kimi qalmaqda davam edir və onları istehsalatda tətbiq etməyə yönəlmiş bütün cəhdlər uğursuz alınır. Məhz buna görə biz ümid edirik ki, dizayn elementlərinin kataloqunun istifadəsi əsasında eskizlərin və yeni modellərin layihələndirilməsinin işlənilib hazırlanan sistemi bədii-konstruktor işlənməsi prosesinin effektivliyini yüksəltməyə imkan verəcəkdir.

2.2. Muasir şəraitdə geyimin bədii surəti

Bədii əsərlər insan tərəfindən yaradılmış digər əşyalardan öz obrazlığı ilə seçilir. Obraz – bir hadisəni digər hadisə vasitəsilə açan eyhamlı və məcazi, metaforik fikirdir. Bədii obraz insanı əhatə edən gerçək reallığın dərk edilməsi, anlaşması və əksinin bir formasıdır.

Y. Kibrik, kitab illüstrasiyasının ustası rəssam üçün obrazlı təfəkkürün əhəmiyyətini müəyyənləşdirərək yazırdı: “İncəsənət üçün obrazlı təfəkkür qabiliyyətinin mövcudluğu – bu, böyük istedadın və əsl ilhamın, ruhlanmanın əlamətidir. Bədii obrazın təbiəti bundan ibarətdir ki, tipik səciyyəvi olanın, ümumi isə tək-tək olanın daxilində özünü büruzə verir... Bədii obraz – bu, sanki dünyanın əks olunduğu bir damladır”. İncəsənətin inkişafının artıq erkən mərhələlərində bədii metaforaya dair maraq yaranmağa başlayır.

Qədim rəssamın fantaziyası əşyaları belə bir qaydada birləşdirirdi ki, onlardan hər biri öz mövcudluğunu qorumuş və eyni zamanda, digərin içində ərimiş, həll olunmuşdur. Nəticədə poeziyada və təsviri incəsənətdə görünməmiş fantastik canlılar peyda olurdu, onlar öz zahiri görünüşündə “əcdadlarının” xarici əlamətlərini əcayib surətdə birləşdirirdi.

Bu cür canlıların nümunələri çoxdur – bu həm Qədim Misir sfinksi, həm antik kentavr və s. Qədim rəssamların obrazlı təfəkkürü ilk baxışdan birləşdirilməsi mümkün olmayanları bir araya gətirdi və bunun sayəsində gerçək hadisələrin sirli tərəflərinə aydınlıq gətirmiş oldu. Obyektiv reallığın əksinin, dərk etmənin və emalın spesifik geyim dəsti üsulu kimi bədii obraz incəsənətdə düşünmənin ümumi formasıdır. İnsan fəaliyyətinin məhsulu obrazlı təfəkkürə malik olmadığı halda bədii əsər kimi öz mövcudluğunu bitirir. Bu, yaradıcılığın bütün növlərinə, istər rəssamlığa, istər memarlığa, istərsə də geyimin dizaynına aiddir.

Lakin obrazlığın axtarışına doğru tətbiq edilən yanaşmalar eyni deyil. Dizayner tərəfindən layihələndirilən və təkcə insanın estetik tələbatlarının ödənilməsinə deyil, həm də praktiki istifadə üçün xidmət edən əşyaların obrazlığı yalnız zahiri

parametrlərə əsaslanma bilməz. Burada insan-əşya sisteminin fəaliyyət göstərməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Əşyanın layihələndirilməsi ilə məşğul olan rəssamın təfəkkürü nə dərəcədə azad surətdə inkişaf etsə də, o (təfəkkür) məhsulun funksional təyinatı ilə diktə edilən məqsədmüvafiq tabe olmalıdır. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, son nəticədə dizaynın məqsədi insanın əhatəsini əmələ gətirən əşyalara orijinal obraz verməkdən deyil, məhz obrazlı yanaşmaya söykənərək onun (insan) üçün yaşayışın rahat və komfortlu mühitini yaratmaqdan ibarətdir. Söz yox ki, burada söhbət geyimə bir bədii hadisəyə kimi yanaşma nöqtəyi-nəzərdən gedir. İnsanın “ikinci dərisi” olmaqla, geyim öz mahiyyətini və dəyərini yalnız o halda qoruyub saxlamaq iqtidarındadır ki, nə zaman onun forması insan bədən quruluşunun məntiqinə tabe etdirilib.

Geyimin xarici görünüşü nə dərəcədə gözəl və dəbli olursa olsun, əgər insan həmin geyimdə özünü rahat və komfortlu hiss etmirsə, o, faydasız bir geyim əşyasına çevrilir. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, burada həm cismani, həm də psixoloji komfort və rahatlıq nəzərdə tutulur.

Tamaşaçı insanın üzərindəki geyimi deyil, həmin geyimdə insanın özünü dərk etməlidir. Geyim isə kənardakılara həmin insanın üstünlüklərini nəzərə çarpdırmalı, nöqsan və çatışmazlıqların isə üstünü örtməlidir. Bundan əlavə, geyimdə insan rahat nəfəs almalı, tər pənməli və digər hərəkətlər etməlidir. Başqa sözlə desək, geyimin yeni formalarının layihələndirilməsi zamanı insanın, həmin geyimin daşıyıcısının prioriteti modelyer üçün danılmaz olmalıdır.

Beləliklə, eyni zamanda həm estetik, həm də praktiki əhəmiyyətə və dəyəərə malik əşyaların, geyim də daxil olmaqla, obraz ifadəliliyixüsusi qəbildən olan hadisədir. Bu halda söhbət bir o qədər bədii obraz haqqında deyil, daha çox layihə obrazı haqqında gedir.

Tərifə görə, layihə obrazı – bu, dizaynerin (o cümlədən, rəssam modelyerin) təsəvvürü ilə yaradılan gerçək dünyanı əks etdirən bədii modeldir; predmet ifadəli məzmununa malik düşünülmüş və özünün quruluşunda tamamlanmış bədii forma.

Məişət geyiminin layihə obrazı əhəmiyyətli dərəcədə onun təyinatı və istifadə sferası ilə müəyyənləşir. Bu zaman məmulatın layihə obrazında təkcə istehlakçının düşüncəsi deyil, həm də daha ümumi aspektlər yer alır: istehsal, iqtisadiyyat, mədəniyyət və s.

Geyimin obraz ifadəliliyin axtarışı – rəssam-modelyerin ən başlıca və eyni zamanda ən mürəkkəb vəzifəsidir. Onun həmin vəzifənin öhdəsindən nə dərəcədə uğurla gəlməsi daha çox bu rəssamın kənardan aldığı təəssüratlardan, eləcə də həmin təəssüratları geyim obrazlarına çevirmək qabiliyyətindən asılıdır, yəni burada söhbət bizi əhatə edən dünyada baş verən bu və ya digər hadisələri yaradıcılıq ilham və ruhlanmanın tükənməz mənbəyinə çevirmək bacarığından gedir.

2.3. Regionun təbiət şəraiti nəzərə alınmaqla milli geyim formalarının layihələndirməsi

Regional dizaynın qarşısında dayanan vəzifələr arasında regionun iqlim və təbii şəraitinə cavab verən geyim nümunələrinin yaradılması problemi, eləcə də forma təşkilediciliyi tiplərinin və materiallara sərgilənən münasibətin bərpası məsələsi mühüm yer tutur. Həyatın yeni reallıqlarına cavab verən gündəlik geyimin yaradılması məsələsi hər zaman aktual olmuşdur. Belə düşünmək olar ki, universal layihə vasitəsi kimi, dizayn həmin problemin həllinə kömək edə bilər, çünki dizaynın xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, o, mövcud nümunələrin uyğunlaşdırılmasını deyil, prinsip etibarilə daha yeni, həm texnoloji cəhətdən daha effektiv, həm də estetik nöqteyi-nəzərdən daha cəlbedici nümunələrin işlənilməsinə hazırlanmasını nəzərdə tutur.

Mövcud problem dizaynda yeni konsepsiyanın formalaşmasının əsas səbəblərdən biri olmuşdur. Həmin konsepsiya dizaynın vasitələrini, üsullarını və dəyərlərini əhəmiyyətli dərəcədə yenidən qiymətləndirir, təkrar müzakirəsinə səbəb olur. Konsepsiya ekoloji amillərin nəzərə alınması şərtilə gerçəkdən mövcud olan mədəni kontekstə dizayner layihəsinin daxil edilməsini nəzərdə tutur. Dizaynın tarixi mühitin formalaşmasının humanitar-bədii və mədəni-ekoloji aspektlərini nəzərə alan regional yanaşmanın çoxlu sayda məhsuldar və səmərəli nümunələrinə şahidlik etmişdir.

Dizaynerlər müəyyən regionda yaşayan insanların həyat fəaliyyəti üçün münasib olan geyim yaradırlar. Etnosun yaşayışının müəyyən sosial-ekoloji mühitin təsiri altında təkamül prosesində empirik formalaşmış olduğuy geyimin yaradılmasında xalq ekoloji yanaşmanın bir nümunəsi kimi ekoloji dizayn baxımından ənənəvi kostyumların forma təşkilediciliyi xüsusi maraq kəsb edir. Bu kontekstdə dizayner forma təşkilediciliyi baxımından, misal üçün, ənənəvi xalq geyiminə müraciət edilməsi kifayət qədər aktual kimi görünür, çünki dizayn layihə və konstruktör üsullarının olduqca zəngin bir arsenalına malikdir və həmin üsullar

geyimin bədii-konstruktor quruluşunun daxili harmoniyasının və onun (xalq kostyumunun) ekopotensialının üzə çıxarılmasına istiqamətlənir (şəkil 3).

Ənənəvi geyimi elmi ədəbiyyatda əsasən maddi mədəniyyəti kontekstində öz əksini tapır. Bir çox alimlərin materialları qiymətli mənbələr kimi dəyərləndirilir və gələcək elmi axtarışlar üçün yeni imkanlar açır. Lakin, tədqiqatçılar və araşdırmaçılar tərəfindən olduqca böyük bir iş həcminin yerinə yetirilməsinə baxmayaraq, tanış olduğumuz və öyrəndiyimiz bu problem lazımı səviyyədə işıqlandırılmamışdır, yəni ənənəvi xalq geyimi dizayn nöqtəyi-nəzərdən tədqiq edilməyib, bu da, öz növbəsində, müasir kostyumun mütərəqqi ənənələr səviyyəsində, sənayenin inkişaf səviyyəsinin və müasir insanların həyat tərzinin nəzərə alınması ilə yaradıcı irsin mənimsənilməsinə heç də kömək etmir.

Keçmişin xalq ustaları arxaik ekoloji təfəkkürə, düşüncə tərzinə malik idi, onlar müasir ekoloji etikası prinsiplərinə uyğun bir şəkildə öz işini qururdu və bu zaman insanın təbiətlə və onu əhatə edən aləmlə harmonik qarşılıqlı münasibətlərə istiqamətləndirilmiş fəaliyyətixüsusi əhəmiyyətə malik idi. Ustadlar tərəfindən yerinə yetirilmiş geyim əşyaları bütün zəruri keyfiyyətlərə malik idi: utilitar-praktiki və estetik keyfiyyətlərə, ictimai əhəmiyyət kəsb edirdi, insanların mənəvi tələbatlarına cavab verirdi. Məmulatlar empirik surətdə yaradılırdı, onlar nəsildən nəsilə ötürülərək daha da təkmilləşdirilirdi. Keçmişin ustaları həmçinin müasir sənaye incəsənətində də yaranan problemləri uğurla həll edə bilirdilər.

Şimal xalqlarda xəzdən tikilmiş üst geyim üçün əsas material qismində ev heyvanların – inəklərin, atların, buzovların dərisi, paltar və köynəklər üçün isə evdə toxunulmuş mahud, pambıq, çit və məxmər istifadə olunurdu. Xəzli heyvanların dərisindən əsas etibarilə bəzək kimi istifadə edirdilər.

Təbii xammalın və materialların bütün incəliklərinə yaxşı bələd olmaları, onların xüsusiyyətlərindən düzgün istifadə etmək bacarığı ustaların geyim hazırlanması üsullarında özünü daha açıq və qabarıq şəkildə büruzə verirdi. Xəzin, dərinin hər bir növü, eləcə də emal edilmiş istənilən təbii material sırf özünə məxsus fiziki-mexaniki keyfiyyətlərə, funksional parametrlərə, bədii-obrazlı xarakteristikalara malikdir. Materialların həmin bioloji keyfiyyətləri göstərirdi ki,

maksimum funksional və estetik effektdə nail olmaq üçün onlardan daha yaxşı necə istifadə edilə bilər. Bundan əlavə, qədim zamanlarda insanlar bioloji materialların müalicəvi, terapevtik xüsusiyyətlərini çox yaxşı başa düşür və nəzərə ala bilirdi. Məhz həmin xüsusiyyətlərə əsaslanaraq onlar bu materialları kostyumun sistemində tətbiq edirdilər.

Geyimin müasir dizaynı aşağıdakı prinsipləri təsdiq edir:

- zərərsiz və tullantisız texnologiyaların tətbiq edilməsi ilə hazırlanmış ekoloji cəhətdən təhlükəsiz məhsulların istifadəsi;

– bərpa olunan və təkrar istifadəsi mümkün olan resurslardan xammalın və materialların istifadəsi;

– istehsal və istehlakın səmərəli üslubunun formalaşdırılması;

– xammal və materialların təkrar emalı;

– yeni özünə parçalanan sintetik xammal və materialların istifadəsi.

Yuxarıda sadaladığımızın hamısı ənənəvi quruluş prinsipləri və bədii tərtibat nöqtəyi-nəzərdən ənənəvi geyim nümunələrinin tədqiqinin sonradan da davam etdirilməsinin zəruriliyi haqqında nəticə hasil etməyə imkan verir. Həyata keçirilmiş araşdırma və tədqiqat işləri belə qənaətdə gəlməyə imkan verir ki, ənənəvi forma təşkilçiliyinin əsasında geyimin yaradılmasında istifadə olunan ekoloji yanaşmanın prinsip və metodları yer alır ki, həmin yanaşma ekoloji xüsusiyyətlərə malik müasir geyimin layihələndirilməsi zamanı tətbiq edilə bilər.

Bölmə III. Müasir geyim formalarının layihələndirilməsində milli geyim yaradıcılıq qaynağı kimi

3.1. Milli elementli geyim komplekti və ansambl

Adətən mağazalarda, hazır geyimsatılan şöbələrdə kütləvi istehsal şəraitində hazırlanmış tək məmulatlar əldə etmək mümkündür – bluz, ətək, şalvar, libas, jaket və s. Vahid təyinat və ümumi üslub həlli prinsipi üzrə bu məmulatları birləşdirməklə geyimlərin komplektlərini tərtib etmək olar.

Ümumi təyinat və üslub vəhdətinə malik, eyni və yaxud fərqli-fərqli, lakin rənginə, fakturasına, materialların rəsminə görə bir-birinə uyğun gələn və birləşdirilməsi mümkün olan əşyaların tam çeşidi komplekt adlanır.

Kompleksli yanaşma geyimlərin çoxlu sayda variantlarının zəngin müxtəlifliyinə nail olmağa kömək edir, çünki əşyaların müəyyən çeşidindən müxtəlif komplektlər əmələ gətirmək mümkündür. Komplektin ayrı-ayrı hissələrini dəyişmək imkanı onun istismarının mühüm vasitəsinə təşkil edir. Hazırda çox xalqlar milli elementlərə öz geyimlərində yer verirlər.

Gündəlik geyimin yaradılmasında geyimin kompleksli quruluşu xüsusilə geniş istifadə olunur. Əmək fəaliyyətinin növündən asılı olaraq o, istənilən üslubda öz həllini tapa bilər, lakin əsas üstünlük idman və klassik üsluba verilir, çünki onlar insanın səliqəliliyini və intizamlılığını, eləcə də qaydalara riayət olunmasını və əmək mühitində rahatlığı insana tam təmin edə bilər.

Bu zaman üslub həlli komplektin elementlərinin əvəz edilməsi prosesində dəyişə bilər. Belə ki, misal üçün, əgər şalvar və kişi tipində hazırlanmış bluz ilə gödəkcə geyinilsə, o zaman komplekt idman görünüşünə malik olacaqdır. Əgər gödəkcə ciddi pencəklə əvəzlənsə, onda yeni–klassik komplekt alınacaq. Bu cür üslub transformasiyası olduqca vacibdir, çünki o, əşyaların kiçik miqdarı ilə qarderobun müxtəlifliyini təmin etmiş olur.

Tamamilə aydındır ki, eyni zamanda geyinilmiş əşyaların heç də istənilən hər hansı çeşidi komplekt ola bilməz. Burada formaların proporsional nisbəti və plastik surətdə bir-birinə bağlanması prinsipi üzrə komplekti təşkil edən məmulatların

uzlaşdırılması, müvafiqliyi lazımdır. Geyimin formalarının birləşdirilməsinin üç variantı mümkündür:

- milli elementləri olan geyim formasının ayrı-ayrı hissələrinin bir-birinə bitişdirilməsi prinsipi üzrə;
- milli elementlər əlavə olunan geyimformalarının bir-birilə qarşılıqlı kəsişməsi prinsipi üzrə;
- bir-birindən müəyyən məsafədə yerləşən formaların qarşılıqlı asılılıq prinsipi üzrə.

Formaların bir-birinə sadə bitişdirilməsinin nümunəsi qismində bluzun yubka, yaxud şalvardan ibarət komplektlər qeyd oluna bilər. Bu halda bir məmulatın kənarından digər məmulat başlayır. İki, üç və daha çox məmulatdan ibarət olan komplektlər, məsələn, bluz, yubka və jaketdən, qarşılıqlı kəsişmə prinsipi üzrə formaların bir-birinə bitişdirmənin nümunələridir. Qeyd etdiyimiz bu nümunədə jilet onun altından çıxan yubkanı və bluzun qolları ilə kəşisir.

Həmin prinsip üzrə bu gün olduqca populyar olan çoxlaylı geyim komplektləri bir-birilə bitişdirilir. Bir-birindən müəyyən məsafədə yerləşən formaların asılılığını belə komplektlərdə müşahidə etmək mümkündür ki, burada məmulatlar bir-birinə bitişik deyil, misal üçün, bel xətti bir qədər aşağıya salınmış şalvarlaqısa topikin birləşdirilməsi. Bitişdirmənin bu prinsipi həmçinin müxtəlif aksesuarların, məsələn, ayaqqabıların və çantaların, yaxud baş örtüyünün və muftanın və s. formalarının müvafiqliyi əsasında dayanır.

Geyim komplektləri tikiş materialların plastik xüsusiyyətlərinin geniş qammasının istifadəsi ilə layihələndirilir. Onlar bir parçadan; eyni xətti sıxlığa, lakin müxtəlif struktura malik parça-kompanyonlardan (parça-ortaqlardan); müxtəlif lifli tərkibə, ipliğin xarakterinə, hörülmə və bəzəmə növünə malik, lakin rənglə birləşdirilmiş parçalardan hazırlana bilər.

Sənaye istehsalının tək-tək məmulatlarından milli elementli geyim komplektinin tərtib edilməsi ümumi qanunlara tabe etdirilir ki, onların üzərində istənilən fəza kompozisiyası qurulur. Burada da formanın təşkil ediciliyində başlıca rol proporsional nisbətlərə məxsusdur; ifadəli vasitələr qismində ritm,

simmetriya yaxud asimmetriya, kontrast, yaxud nüans çıxış edir və burada da yekunda harmonik vəhdət meydana gəlməlidir.

Bir neçə komponentin formalarının plastik ümumiliyi onların qarderoba birləşdirilməsi üçün əsas kimi götürülə bilər. Bir insana məxsus və onun sosial və peşə mənsubiyyətinə, milli xüsusiyyətlərinə, həyat tərzinə, iqlim şəraitinə müvafiq olan komplektlər sırası qarderob adlanır.

Müasir insanın qarderobuna üst geyim daxildir. Bu geyim yaşayışın mövsümi və iqlim şəraitinə cavab verir. Rəfdə həmçinin gündəlik, ev, yaraşlıq və bəzəkli komplektlər, ziyafət qiyafələri, alt paltar və aksesuarlar formalaşdığı məmulatların kifayət qədər genişdairəsi də daxildir. Adlarının qeyd edilən geyimlərdə milli elementlərdən də istifadə olunub geyim komplektləri və ansambl yaratmaq olar.

Bir qarderobu təşkil edən geyimlər bir-birilə uyğunluq təşkil etməlidir ki, müxtəlif həyat vəziyyətləri üçün komplektlərin çoxlu sayda variantlarının tərtib edilməsi üçün vasitə kimi istifadə olunsun. Burada əsas rol aksesuarlara aiddi, onların istifadəsi eyni komplektə müxtəlif obrazlı görünüş və üslub istiqaməti verə bilər.

Komplekt olduğu kimi, geyimin ansamblıda vahid kompozisiyalı niyyət üzrə yaradılır ki, bura üslub vəhdətini təşkil edən qarşılıqlı surətdə əlaqəli və qarşılıqlı surətdə şərtləndirilmiş məmulatlar daxildir. Ansamblıda müəyyən insanın obrazı daha dolğun şəkildə açılmış olur.

Geyimin ansamblı üçün çoxtəfərrüatlılıq və çoxqatlılıq xarakterik cəhətdir. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, onu təşkil edən bütün tərkib hissələri eyni zamanda geyinilir. Tikiş məmulatlarından əlavə, ansamblın içərisində xalq yaradıcılığının təzahürləri olan baş örtükləri, milli ornamentli bəzək əşyaları, uzunboğaz corablar, ayaqqabı, yaylıqlar, şərflər və digər aksesuarlar yer alır və onların hamısı bir-birinə nisbətən ciddi bərabər tabelik halında olur.

Ansamblın başlıca elementi qismində geyim və ayaqqabı, saç düzümü yaxud baş örtüyü çıxış edə bilər, bu zaman digər tərkib hissələri kostyumu plastika, həcm, rəng və faktura üzrə tarazlaşdırmaqla tabeçilik əhəmiyyətini daşımağa başlayır. Ansamblıda kostyumun milli elementlərinin qarşılıqlı bağlılığı onların

ümumi üslubu, konstruksiyası, materialı və təyinatı ilə şərtləndirilir. Sistemin ansambları üçün kostyumların müstəsna hallar üçün həlli xarakterikdir – təntənəli və təmtəraqlı təyinatlı, xalqşənlikləri üçün xarakterik yaraşığı kostyumlar, toy məclisləri üçün nəzərdə tutulmuş kostyumlar, ibadət kostyumları və s.

İnsanın mövcud olduğu əşya mühiti ilə ansamblın müvafiqliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təkcə ayrıca insanın obrazını deyil, həm də müəyyən tarixi dövrü, onun mədəniyyətini ifadə etməklə, kostyumun ansamblı hər zaman insanın kostyumunu xaricivədaxilimemarıqla (məsələn, Şirvanşahlar sarayının memarlığında tətbiq olunan ornamentlər və d.) bağlayırdı.

İnsanın yaşayış tərzində onun mənsub olduğu xalqın mədəniyyəti təzahür edir. Milli mentalitet insanın davranışında və geyim komplektində özünü biruzə vermiş olur. Geyim komplektinə kiçik bir elementin, habelə milli ornamentin daxil olması insanı əjdadlarına bağlayır. Ona görə də, tədqiqatçılar geyim dolabında kiçik milli element olan kostyumun olmasının tərəfdarlarıdır.

3.2. Müasir cəmiyyətdə ənənəvi milli geyim

İnsan tələbatlarının reallaşdırılması istiqamətində milli kostyumun oynadığı rol, heç şübhəsiz, olduqca böyükdür, uzun əsrlər boyu məhz kostyum onun sahibinin sosial mənsubiyyətini, onun mənşəyini, firavanlığının səviyyəsini, peşəsini, yaxud dini mənsubiyyətini müəyyən edirdi.

Əcdadlarımızdan bizə olduqca böyük və zəngin irs miras olaraq qalmışdır – ənənəvi geyim, bu geyim uzun əsrləri əhatə edən tarixi ərzində öz xüsusiyyətini, o cümlədən həmçinin xalqın estetik ideallarını ifadə edən öz parlaq bədii dilini yaratmışdır.

Geyimin əsas təyinatı həm ilkin tələbatları (əsasən bioloji tələbatları), həm də ikinci dərəcəli psixoloji tələbatların kifayət qədər geniş bir çevrəsini ödəməkdən ibarətdir. Sonuncu tələbatlar həm də cəmiyyətin digər üzvləri ilə ünsiyyətdə olmaqla bağlıdır. Bununla yanaşı, geyim insanlar qrupunun daxilində qarşılıqlı münasibətlər iyerarxiyasında öz yerini və öz sosial statusunu müəyyənləşdirməyə, özünün etnik mənsubiyyətinin dərk edilməsində, fərdliliyin nəzərə çarpdırılmasını təmin edən fəaliyyətə, şəxsiyyətin özünün müsbət və mənfi cəhətlərini qiymətləndirməyə, onun yaradıcı potensialının həyata keçirilməsinə olan tələbatları ödəməyə kömək edir.

Səciyyəvi xüsusiyyət bundan ibarətdir ki, milli motivlər dizaynerlər tərəfindən differensiasiya prinsipi əsasında istifadə olunur.

Xalq geyim dəstində olanların hamısını müasir kostyuma gətirməklə qapalı, əvvəllər olduğu kimi, cəhdlərin həyata keçirilməsinin əvəzinə artıq milli kostyum dekorativ həllini deyil, həm də onun məzmununu, yəni təyinatını, habelə parçaların, biçimin, dekorun istifadəsinin əşyaların funksional rolundan asılılığını da dərindən təhlil etməyə başladılar. Artıq milli özünəməxsusluq müasir dəbli kostyumla tutuşdurulmur, ona qarşı qoyulmur.

Müasir geyimin obrazların yaradılmasında milli motivlərin istifadəsi onun təyinatından asılıdır. Xalq motivləri əsasında modelyerlərin yaradıcı fəaliyyəti və beləliklə də, onların yaradıcılığının özü bir sıra obyektiv amillərdən asılı ola bilər. Onlardan biri geyimin utilitar funksiyasından asılı olaraq onun bədii həllinin

qoyuluşu zəruriliyindən ibarətdir. Əsas etibarilə gündəlik və bayramsayağı geyimə bölünən xalq geyimindən fərqli olaraq, müasir geyimdə utilitar funksiya konkret olaraq variantlarında böyük miqdarında özünü büruzə verir. Bununla əlaqədar, hər bir belə variantda geyimin obrazlı həlli insanın mövcud olduğu mühitlə uyğunluq təşkil edən cəhətləri özündə ehtiva etməlidir. Odur ki, geyimin müxtəlif növlərini layihələndirilməsi prosesində xalq motivlərindən də geniş istifadə müxtəlif cür baş verməlidir.

Müasir milli geyimin yaradılması zamanı müasir şəraitin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla xalq kostyumunda öz əksini tapan ənənələrin yaradıcılıq nöqtəyindən nəzərdən yenidən mənalandırılması prosesi baş verir. Qeyd edək ki, bu zaman milli motivlər daha maraqlı modellərdə nəzərə çarpdırılmır, məhz duyulur. Yerli istehsal olan parçalardan geniş istifadə olunur. Modellərdə çit, satın, kanyon, müxtəlif proporsiyalara və rəng birləşmələrinə malik olan parçalar, eləcə də xalq motivləri əsasında basma rəsmlərin parçaları tətbiq edilir. Biçimin variantlığı və dekor üsullarının prinsipi - əsas vasitələrdən biridir. Bu prinsip xalq geyiminin yaradılmasında kifayət qədər geniş surətdə istifadə olunmuşdur. Dizaynerlər etnoqrafik deyil, daha çox müasir kostyum təklif edirlər.

Milli geyim dedikdə biz nəsil-dən-nəsilə ötürülən kostyumu nəzərdə tuturuq. Həmin kostyuma insanın zahiri görünüşünü formalaşdıran aşağıdakı elementlərin ansamblına daxildir: alt və üst geyim, baş örtükləri, ayaqqabı və bəzək zینət əşyaları. Qədim zamanlardan bu elementlər bir-birilə formaya və rənginə görə uzlaşdırılaraq, vahid üslub kompleksini təşkil edərək birləşmiş çıxış etmişlər.

Milli geyim xalqın həyatı ilə sıx bağlıdır, bir insan tərəfindən deyil, etnik birlik tərəfindən yaradılırdı. Məhz bu səbəbdən onun əsas elementləri formasına görə bütün bu birlik üçün ümumi idi və açıq-aşkar nəzərə çarpan etnik xarakter daşıyırdı. Gündəlik və bayram formaları, kasıbların və zəngin insanların geyimi yalnız parçanın və bəzək əşyalarının keyfiyyəti ilə fərqlənirdi. Lakin bu o demək deyil ki, ənənəvi geyim tamamilə oxşardır. O, olduqca müxtəlifdir, çünki insanların birliyinin yaradıcılığını təmsil etməklə ənənəvi geyim həmçinin parlaq fərdliliyin inkişafı üçün də geniş meydan saxlayırdı. Hətta bir yaşda və eyni ərazidən olan

geyim elementinin heç biri, ümumi növ elementləri ehtiva etsə belə, bir-birini təkrarlamırdı. Onlar bir-birinin surəti kimi deyil, stereotiplər yaxud variantlar kimi əlaqələndirilirdi.

Həmçinin nəzərdə tutmaq lazımdır ki, milli geyim artıq qədim zamanlarda xalqların yaşadıkları bütün ərazidə vahid bir fenomen kimi formalaşmırdı. O, kifayət qədər uzun müddət ərzində yerli ənənələrin çoxluğu kimi öz mövcudluğunu davam etdirirdi.

İlkin əsrlərdə dövrünün geyiminin ümumi əlaməti onun monumental üslubu idi.

Milli kostyumda onun tərkib hissələrinin harmoniyası olduqca uğurlu və emosionallıq nöqtəyi-nəzərdən parlaq bir şəkildə öz həllini tapmışdır. Bu, təkcə onun ən yaxşı klassik nümunələrinə aid deyil, həm də müxtəlif ərazilərin xalq (kəndli) kostyumuna aiddir. Təsadüfi deyil ki, ənənəvi geyim xalq yaradıcılığının xəzinəsi adlandırılır.

Milli kostyumun əsas məzmunu və dəyəri, onun fəlsəfəsi malik olduğu demokratikliyində, geniş surətdə dərk edilən funksionallığında, formaların və konstruksiyaların məntiqindədir, eləcə də səmərəliliyində və məqsədəuyğunluğundadır. Milli kostyum tükənməz bir mənbədir və həmin mənbə müasir kostyumun zənginləşməsinə və inkişafına kömək edir.

3.3. Müasir dekor elementləri ilə qadın milli geyimi

XX əsrin sonlarında başlanmış milli dirçəliş prosesi qadınlar üçün milli kostyum kimi geyim növünə olan tələbin yüksəlməsini şərtləndirmişdir. Bu kostyum hər il keçirilən xalq bayramlarında, konsertlərdə, təntənəli mərasimlərdə mütləq atribut qismində çıxış edir. (şəkil 4, 5) Xalq yaradıcılığı, o cümlədən də qadın kostyumu, müxtəlif fəaliyyət sferalarının nümayəndələri üçün bütün zamanlarda ilhamın tükənməz mənbəyi olmuşdur. Bir sıra elmi işlərdə öz əksini tapmış xalq geyiminin, xüsusilə qadın geyiminin öyrənilməsinə dair mövcud olan yanaşmaların təhlili göstərir ki, zaman keçdikcə tədqiqat işlərinin metodikası və strukturu keyfiyyət baxımından tam yeni səviyyəyə qalxır. Bu məsələnin uğurlu həlli üçün müəllif iki istiqamət görünür. Birinci istiqamət folklor kollektivləri üçün qadın kostyumlarının istehsalı ilə bağlıdır (şəkil 6), ikinci istiqamət isə keyfiyyət baxımından daha fərqli səviyyədə istifadə olunması ilə, “bədi irsin dərinləyənindən qiymətləndirilməsi” ilə, elementlərin mexaniki təqlidçilikdən yayınmaqla müasir geyimin istifadəsilə bağlıdır. Daha aşkar və parlaq şəkildə ifadə olunmuş ideyanı müasir dekora malik milli qadın kostyumunun işlənilib hazırlanmasında ifadə etmək mümkündür.

Dekorun elementləri ilə qadın milli kostyumu bütün digər geyim növlərindən fərqli olaraq estetik tələblərə daha çox cavab verməli və dəbin müasir istiqamətini nəzərə almalıdır. Qadın kostyumların hazırlanmasında istifadə olunan parçalar yüksək elastikliyə, aşağı köhnəlmə dərəcəsinə, yuyulandan sonra isə kiçik sıxılma əmsalına malik olmalıdır. Yarımbitişik siluetli milli elementli qadın kostyumu aşağıya doğru genişlənir və avara malikdir.

İşlənilib hazırlanmış model rəqabətqabiliyyətliyi ilə seçilir, eyni zamandatikiş məmulatları bazarında satılması üçün yaxşı perspektivlərə malikdir.

Baza forması əsasında milli ünsürlərə malik geyim məmulatların işlənilib hazırlanması - tikiş məmulatlarının əsas həcmi sənaye istehsalı yolu ilə yaradılır. Etnoünsürlü geyimin istehsalı çox az hallarda kütləvi tirajla həyata keçirilir. Bu onunla şərtləndirilir ki, iri tikiş müəssisələrində geyim əşyalarının istehsalı müəyyən texnoloji axından ibarətdir və onu dəyişmək bir o qədər də asan

məsələ deyil.Yeni modelin tətbiq edilməsi texnoloji şəraitin dəyişməsinə tələb edir ki, bu da istehsalçılar üçün son dərəcə əlverişsizdir.

Eyni zamanda, böyük miqdarda eyni məmulatların istehsalı onların istehlak dəyərini aşağı salır, bu isə o deməkdir ki, mümkün dəyər də azalacaq.Məsələ ondadı ki, alıcılar kiçik tirajlarla istehsal edilmiş geyim nümunələrini daha həvəslə əldə edirlər.

Qeyd etdiyimiz bu ziddiyyəti həll etmək üçün texniki modelləşmədən istifadə etmək lazımdır. Texniki modelləşmə milli elementləri olan geyimin bir baza forması əsasında əldə olunmuş müxtəlif modellər variasiyaların işlənilib hazırlanması ilə məşğuldur.Bunun nəticəsində iri tikiş fabriklərində kifayət qədər xalq geyim motivli kostyum istehsal etmək mümkündür. Onu kiçik partiyalarla, texnoloji prosesdə əhəmiyyətli dəyişiklikləri həyata keçirmədən gerçəkləşdirmək olar.

Kütləvi istehsal üçün nəzərdə tutulmuş milli motiv yaradıcılıq mənbəyi hesab olunan müasir geyimlərin layihələndirilməsindən əvvəl baza formasının işlənilib hazırlanması yerinə yetirilməlidir ki, onun təməlinə bütün gələcək variasiyalar üçün başlanğıc qismində istifadə olunacaq struktur yer alır.Baza forması hər zaman tarixən formalaşan, həm də dəbli müasir tendensiyaların və onların inkişafının perspektivlərinin nəzərə alınması ilə yaradılır. Bundan əlavə, o, qabaqcıl texnologiyalara, müasir texnikanın imkanlarına, o cümlədən də standartizasiya olunmuş qovşaqlara xüsusilə yer verilir, həm də xalq geyim ünsürlərini özündə əks etdirən detalların istifadəsini tərənnüm edir ki, bu da istehsal prosesinin mobilliyini və rentabelliyini təmin edir.

Baza formasının konstruksiyasına milli xüsusiyyətləri daşıyan əlavələrin müəyyən kəmiyyətləri daxil edilir ki, onlar istehsal edilən geyim növünün insan bədəninə uyğunluğunun dəbli dərəcəsini təmin edir. Bununla yanaşı, mərkəzi hissənin həcmələrini bölüşdürən konstruktiv xətlərdən, çiyin xəttinin xüsusiyyətlərindən, yəni onların mailliyi yaxud düzənliyinin, azca qaldırılması yaxud aşağıya salınması hüdudundan, eləcə də qolların forma və həcmindən də istifadə olunur.

Başqa sözlə, xalq geyim ünsürləri ilə zənginləşdirilən, yaxud müəyyən qədər milli elementlərlə bəzədilən baza formasının özü harmonik və düşünülmüş olmalıdır. Yalnız belə olan halda onun əsasında yaradılmış tarixi formalara istinad edən müasir modellərin variantları hər zaman dəqiq və dürüst kompozisiya həllinə malik olacaq. İstənilən halda xalq geyimi seriyasından olan modellərdən hər birinin estetik keyfiyyətinin meyarı qismində formanın proporsional mütənasibliyi, bütün elementlərin stilistik oxşarlığı, eləcə də ümumi və milli kompozisiya quruluşu materialın xarakterinə uyğun çıxış edəcəkdir.

Nəticə və təkliflər

Dizaynerin ümumi bədii niyyəti ilə birləşdirilmiş bir neçə geyim ansamblı milli ton əlavə olunan kolleksiyayı təşkil edə bilər. Müasir geyimin layihələndirilməsində yaradıcılıq mənbəyi olan milli geyimlərdən ibarət kolleksiyada təkcə ayrı-ayrılıqda kostyum tamamlanmış bütövlüyü təmsil etməli deyil, həm də burada yer alan bütün ansamblar ümumilikdə vahid harmonik tamlıq təşkil etməlidir.

Layihələndirilən kolleksiyayı təşkil edən kostyum ansambları hər zaman bir yaxud bir neçə ümumi əlamətlərə malik olur. Bu cür əlamətlər qismində aşağıdakıların qeyd olunması mümkündür:

- milli əlamətləri əks etdirən elementlər.
- çeşid qrupu – misal üçün, burada söhbət demisezon (baharda və payızda geyinilən) qadın libaslar, kişi kostyumları və s.
- yaş əlaməti – misal üçün, gənclər üçün hazırlanmış geyim kolleksiyası və s.
- təyinat – misal üçün, yaşayışlı qadınlar paltar kolleksiyası, gündəlik işgüzar geyim kolleksiyası, istirahət üçün nəzərdə tutulmuş geyim kolleksiyası və s.
- üslub istiqaməti – misal üçün, konkret folklor geyimi kolleksiyası, ya klassikiyin hopduğu müasir kostyumlar.
- assosiativ-obrazlı mənbə - misal üçün, qədim incəsənət motivləri üzrə hazırlanmış kostyumlar kolleksiyası.

Müasir geyimin layihələndirilməsində yaradıcılıq mənbəyi milli elementlər olan geyim kolleksiyasını təşkil edən komplekt və ansamblar, heç şübhəsiz, ümumilikdə harmonik vəhdət təşkil etməlidir. (şəkil 2, 6) Lakin kolleksiyanın bütövlüyü tələbi bura daxil olan kostyumların bir-birinə bənzəməsini və yeknəsəqliyini qəti surətdə nəzərdə tutmur. İstənilən kompozisiya müxtəlif formaya, ölçülərə, plastikaya, rəngə, fakturaya, milli elementlərdən təşkil edildiyi kimi, kolleksiyanın özü də bir-birindən siluet formalarına, proporsiyalara, dinamikaya, ritmik təşkil ediciliyinə, rənginə görə fərqlənən kompleklərdən ibarət olmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Родченко И.А. Основы конструирования и моделирования одежды: Учебник для НПО. Москва, Издательский центр «Академия», 2012. 464 с.
2. Медведева Т.В. Конструирование одежды: технологии проектирования новых моделей одежды. учебное пособие. Москва, Изд.-во Форум, 2010, 304с.
3. Бердник Т.О., Неклюдова Т.П. Дизайн костюма. Ростов н/Д: Изд-во «Феникс», 2000. 448 с.
4. Бердник Т.О. Моделирование и художественное оформление одежды. Учебник для учащихся профессиональных лицеев, училищ и курсовых комбинатов Ростов н/Д: изд-во «Феникс», 2001, 352 с.
5. Гусейнов Г.М. Композиция костюма: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений /Г.М.Гусейнов, В.В.Ермилова, Д.Ю.Ермилова и др., Пизд., М.: Издательство центр «Академия», 2004. 432с.
6. Jenny Udale, Çevirmen: HayriyeGüngör. Modatasarımında tekstilvemoda. Yayınevi : LiteratürYayıncılık, 2012, s.184
7. Anette Fischer, Çevirmen: Kami Emirhan. Moda Tasarımında Giysi Teknikleri, Yayınevi: Literatür Yayıncılık, 2013, s.200
8. <http://narodko.ru/> (история костюма)
9. <http://www.fashionburg.ru/e/2399828-pribavki-dlya-konstruirovaniya-odezhdyi> (конструирование)
10. <http://www.fashion.com>(путеводитель по моде)

ƏLAVƏLƏR

Şekil 1. Etnik ünsürlü müasir geyim

Şəkil 2. Milli element əlavəsilə müasir geyim

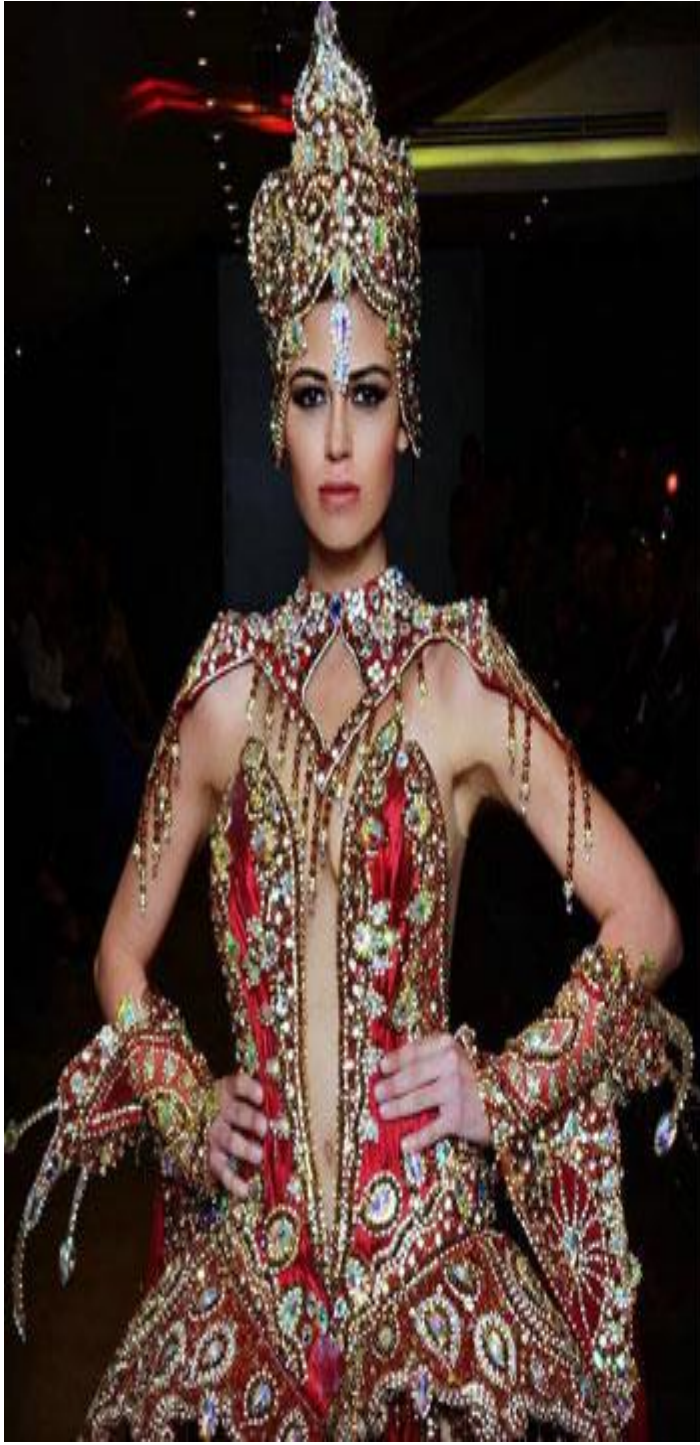
Şekil 3. Milli-ünsürlü müasir geyim

Şekil 4. Etno-elementli müasir geyim

Şekil 5. Etno-elementli müasir geyim

Şekil 6. Etnoünsürlü müasir geyim